

J. Combrink en J. Spies. *SARA. Sakboek van regte Afrikaans*, 2de uitgawe, 1ste druk 1994, 214 pp. ISBN 0 624 03252 3. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers. Prys R49,95.

1. Inleidend

Alle taalpraktisyns wat hulle sout werd is, doen gedurig en gereeld wat die skrywers van *SARA*² herhaaldelik by gebruikers van die boek aanbeveel: versamel vir jou 'n klompie betroubare standaardbronne en slaan maar altyd weer na. *SARA*² is een van dié soort bronne (wat geriefshalwe hier "taalhandleidings" genoem word) wat 'n taalwerker kan gebruik, maar die skrywers het klaarblyklik ook hulle boek gemik op almal wat in die loop van hulle dagtaak in Afrikaans moet skryf of vir wie keurige Afrikaans van belang is. Die vraag is nou in watter mate *SARA*² daarin slaag om te voldoen aan die behoeftes en verwagtinge van so 'n uiteenlopende gebruikersgroep.

Daar is verskeie soortgelyke taalhandleidings waarmee *SARA*² vergelyk kan word. Onder dié wat hierdie resensent op sy tafel het, tel die eerbiedwaardige *Die Juiste Woord* van L.W. Hiemstra (Tafelberg-Uitgewers, Kaapstad, 1980), 'n baie behoudende en nuttige bron wat plek-plek ly onder Hiemstra se eksentrieke beskouinge en natuurlik nou al sterk verouderend is, en dus oordeelkundig gebruik moet word. H.J.J.M. van der Merwe en F.A. Ponelis se *Die Korrekte Woord*⁶ (J.L. van Schaik, Pretoria, 1982) is 'n eweneens nuttige hulpmiddel, veral as 'n mens goeie, onbesproke Standaardafrikaans wil kontroleer en jy Ponelis se soms sonderlinge inskrywings kan uitken en ignoreer (om welke rede ek die vyfde uitgawe, 1975, verkies). *Die Kennis-gids tot Moderne Afrikaans*² van E.P. du Plessis (Human & Rousseau, Kaapstad, 1981) kan ook met vrug gebruik word, veral vanweë die ongekompliseerde inskryfstelsel, maar hy is ook pre-1991-AWS en verouderend. Moderner is A. Coetser se *Nuwe Taalgids* (Maskew Miller Longman, Kaapstad, 1992), wat ek besonder ontoeganklik vind en waarin ek selde kry wat ek soek.

Hoe vaar *SARA*² in hierdie geselskap?

2. Verwysingsmetodes

*SARA*² kom, soos haar ouer sussie *SARA*¹, in 'n duursame plastiekomslag, dié keer helder geel. Dit is 'n besonder smal boekie, so asof die "Sakboek"-deel van die titel heel letterlik opgeneem is. Die boekie is ongemaklik op 'n boekrak of lessenaarboekstander, maar sal inderdaad gerieflik in 'n baadjie- of handsak pas. En dit is miskien waar *SARA*² hoort: Dit bevat 'n magdom taal- en ensiklopediese inligting waarvan die gebruiker slegs sal weet as sy toevallig daarop afkom. As die boekie dus inderdaad in die sak gedra en van voor af deurgelees word, byvoorbeeld deur 'n pendelaar-gebruiker op die trein of bus, kan dit 'n

baie nuttige inligtingsbron word. Onder die onwaarskynlike lemma **klassieke woorde** word byvoorbeeld allerlei interessante en waardevolle inligting gegee, maar watter gebruiker van 'n taalhandleiding gaan so 'n lemma soek? Hy moet toevallig daarop afkom, en dan bly die probleem nog steeds latere heropsporing. 'n Mens weet wel jy het die inligting iewers teëgekome, maar bitter min het die soort geheue wat jou weer direk by so 'n vreemde vindplek sal uitbring. Dit gee 'n gesoek af waarvoor 'n taalwerker selde tyd het.

SARA² maak wel van 'n stelsel van kruisverwysing gebruik. Die gebruiker sal byvoorbeeld aan die einde van die artikel oor **klassieke woorde** lees "Sien kondisie". By **kondisie** kry die gebruiker dan nie net inligting oor die gebruiksveld van **kondisie** nie, maar, as sy oopkop lees, ook oor nuanse- en gebruiksverskille tussen woorde van Romeanse en Germaanse herkoms. Dit sluit aan by **klassieke woorde**, waarna daar weer 'n verwysing is.

Naas die gewone alfabetiese gelyste lemmas het SARA² ook 'n Register waarin sleutelwoorde gelys word wat in die artikels voorkom maar nie deel van die hoof alfabetiese reeks uitmaak nie. Dit maak dit oor die algemeen makliker vir die gebruiker om uit te kom by wat hy soek, hoewel dit nie al die probleme oplos nie.

In die stelsel van kruisverwysing en in die Register kom daar glipse soos die volgende voor: By **advies** is byvoorbeeld een van die kruisverwysings **ekstra**. Laasgenoemde hoort m.i. egter by die vorige lemma (**adjektiewe, onverboë**); by **ekstra** self is daar geen korrelerende kruisverwysing nie. In die Register is die bladsyverwysing by **Roose** byvoorbeeld na dié van SARA¹ (p. 117) in plaas van SARA² (p. 130). By die lemma **aanstel, benoem, kies** is daar 'n kruisverwysing na **tot**, maar daar is nie so 'n lemma nie. Daar is wel 'n lemma **tot sy dood**, maar dié artikel het m.i. weinig te make met wat by **aanstel, benoem, kies** gesê word. Is die kruisverwysing foutief of nie? Daarteenoor is daar in die alfabetiese reeks die lemmas **benoem tot en kies as**, waarby telkens staan "Sien aanstel". Weer eens is daar nie 'n lemma **aanstel** nie (slegs **aanstel, benoem, kies**) maar in dié geval sal die gebruiker darem direk kan aflei dat **aanstel, benoem, kies** inderdaad die bedoelde lemma is.

Daar is ook inkonsekwentheid in die verwysingstelsel. Op p. 29 is daar twee baie nuttige artikels wat die verskille verduidelik tussen woorde wat dikwels verwar word, t.w. **blyk, lyk, skyn** en **blykbaar, skynbaar**. Die trefwoorde van dié twee lemmas kom net hier voor: nie as kruisverwysings in die alfabetiese reeks nie (vgl. **aanstel, benoem, kies** hierbo) en ook nie in die Register nie. As die gebruiker dus nie kan raai dat die skrywers dié woorde saamgegroeper het en onder **B** ingeskryf het nie, gaan sy nie daarby uitkom nie.

Daarteenoor is daar lemmas soos **bly** (ook op p. 29), waar die gebruiker daar en dan verwys word na **woon, bly** in die alfabetiese reeks, en soos **lamp, lig** (p. 97), waar dieselfde stelsel nie ten opsigte van **lig** gevolg word nie. Die gebruiker kan egter via die Register by die artikel **lamp, lig** uitkom. Eienaardig genoeg is daar wel 'n artikel **lig** (wat oor iets heeltemal anders handel) maar geen kruisverwysing na **lamp, lig** nie.

Dan is daar ook die lemma **helfte van die jaar**, waarby eenvoudig staan "Sien **laaste**". Dit is onduidelik hoekom — daar is niks by **laaste** wat met "helfte van die jaar" te doen het nie.

3. Lemmas

Iets anders wat vreemd voorkom en waarvoor daar nie 'n voor die hand liggende verklaring is nie, is die verskillende style wat by lemma-inskrywing gevolg word: **anachronisme**, **anakronisme** word só ingeskryf terwyl die twee bloot wisselvorme is. Eweneens word **feitelik**, **feitlik** só ingeskryf, maar hier word die betekenisverskil bespreek. Dan is daar nog lemmas soos **f of v**, **links of regs**, **enkelvoud of meervoud** en **laat of dat** (die "of" nie vet druk nie), sodat dit op die ou end moeilik is om te weet wat die verhouding tussen die trefwoorde van die lemma is.

Soms is die lemma deel van die (eerste) verklarende sin, hoewel meestal nie. 'n Tipiese voorbeeld van hierdie tipe inkonsekwentheid kom voor op p. 138: "**permissief** 'n Modewoord wat dikwels ...", maar "**persepsie** het skielik 'n beminde modewoord geword". Gelukkig is streng konsekwentheid of patroonmatigheid in 'n taalhandleiding soos SARA² nie van sulke groot belang as in byvoorbeeld 'n woordeboek nie. In laasgenoemde geval moet die gebruiker dikwels juis uit die *manier* van inskryf inligting aflei, terwyl sulke inligting in 'n taalhandleiding meestal vir die gebruiker in die artikel uiteengesit word. Nietemin vind ek dit soms lastig dat ek moet sukkel om te onderskei tussen verduideliking, kommentaar, redenering, voorbeeldmateriaal en beklemtoning.

Soms is lemmas alfabeties gelys onder die "bepaler" en soms weer onder die "kern". So kry die gebruiker byvoorbeeld **Afrikaans**, **goeie** en **sinne**, krom teenoor **regte Afrikaans** en **lang sinne**. Dit dwing die gebruiker om weer te raai waar hy moet soek: byvoorbeeld by **Engelse meervoude** en **sterk werkwoorde** dan wel by **meervoude**, **Engels** of **werkwoorde**, **sterk** (dié twee, terloops, is alfabeties by onderskeidelik **E** en **W** ingeskryf). En dan is daar ook nog 'n lemma soos **agter geslote deure** wat onder **D** (p. 40) ingeskryf is.

4. Vindbaarheid

Een van die probleme wat gebruikers van boeke soos SARA², ensiklopedieë e.d. ondervind, is "naslaanbaarheid" of "vindbaarheid": Waar kry 'n mens wat jy soek? SARA² gee baie, en baie nuttige, leiding oor allerlei eiename: plekname, buitelandse geografiese name, klassieke persoonsname en dies meer. Hier kom naslaanbaarheid ter sprake, want SARA² maak soms die lemma die Engelse naam of vorm en soms die Afrikaanse. So word **Pliny** en **Plutarch** byvoorbeeld die lemma, maar wel **Pompeji** en **Regensburg**. Gelukkig maak dit heel dikwels nie veel (alfabetiese) verskil nie: die meeste gebruikers sal waar-

skynlik ewe goed by *Pliny* as by *Plinius* uitkom, of by *Justinian* as by *Justinianus*. In gevalle soos *Ratisbon* x *Regensburg* en *Cologne* x *Keulen* is dit egter 'n ander saak. Weer eens: as die gebruiker toevallig aanvanklik 'n keer of wat Engelse vorme as lemmas teëgekrom het, sal sy waarskynlik gereeld verwag om haar antwoord op die "Engelse plek" te kry.

Ook hier is die verwysingstelsel inkonsekwent of onvolledig. Die Register help die gebruiker om byvoorbeeld van *Sorlings* by *Scilly Islands* en van *Munich* by *München* te kom, maar nie om van *Ratisbon* by *Regensburg* of van *Cologne* by *Keulen* te kom nie. SARA² bly nietemin een van die min bronne wat oor eiename leiding gee.

Van plekname gepraat: Op pp. 141-143 onder plekname se skryfwyse sit die skrywers die "nuwe" skryfwysebeleid van die Nasionale Pleknamekomitee heel uitvoerig uiteen. Hoewel dit inligting is waartoe die breë publiek selde toegang het, en dit dus by die deursigtige nuwe Suid-Afrika pas, is dit m.i. hier heeltal onvanpas. Dit verbaas 'n mens in die eerste plek dat die NPNK 'n beleid kon aanvaar, en amptelike gesag daaraan kon laat gee, wat in verskeie opsigte in stryd is met die 1991-AWS (8ste uitgawe, 2de druk, Tafelberg-Uitgewers, Kaapstad, 1991) (vgl. byvoorbeeld AWS, pp. 41 en 42, parr. 3.10.1 en 3.10.3, en p. 52, par. 6(1), (2) en (3), met SARA², p. 142, parr. 4, 8 en 9). In die tweede plek — en belangriker vir 'n taalhandleiding — bring dit die gebruiker niks in die sak om dié inligting te hê nie, want dit help hom hoegenaamd glad nie om die korrekte skryfwyse van 'n "ou" óf 'n "nuwe" binnelandse (of trouens buitelandse) plek- of geografiese naam te voorspel of af te lei nie. Dié artikel bring m.i. meer verwarring as hulp.

5. Anglisismes

Soos reeds genoem, roer die skrywers onderwerpe van die mees uiteenlopende aard aan, en soos 'n mens in 'n Afrikaanse taalhandleiding kan verwag, ook die kwessie van Anglisismes. Ek vind die skrywers se beskouing van Anglisismes vir doeleindes van SARA² (p. 15: "In dié boek word alles wat uit Engels in Afrikaans gekom het Anglisismes genoem") besonder ongelukkig. Dit klop nie met wat in byvoorbeeld die eerste paragraaf van die artikel *klassieke woorde* (p. 88) gesê word nie en is in stryd met die heersende menings (bv. p. 8 van die 1991-AWS) oor wat Anglisismes is. Taalwerkers het juis 'n ewige stryd om dit by kliënte, navraers, onderwysers ens. tuis te bring dat NIE alles wat uit Engels kom of na Engels lyk, Anglisismes is nie. Die groot teikengroep op wie SARA² volgens die Voorwoord gemik is en aan wie die skrywers wil "wys hoe oor taal gedink moet word", het darem 'n meer genuanseerde benadering verdien. 'n Mens wonder hoe die artikel *geboortemerk* (p. 60: "geboortemerk word in Afrikaans nie erken nie; *moedervlek* of *huidvlek*") deur dié simplistiese benadering van die skrywers beïnvloed is. Hoe ook al, in die lig van SARA² se Anglisisme-definisie is die *geboortemerk*-tipe uitsprake onder verdenking.

6. Subjektiviteit

Taalhandleidings loop uiteraard gevaar om die versamelplek te word van die skrywer(s) se persoonlike sieninge en gelofies waarvoor daar dikwels min steun in ander bronne is. SARA² het ook 'n goeie skoot hiervan weg, soos blyk uit onder andere die skrywers se m.i. ongeregverdig skerp verwerping van *kyk* i.p.v. *sien* as verwysingswoord (*sien*, p.158), *aan diens* i.p.v. *op diens* (slotpara-graaf van *op*, pp. 132-133) en dergelike. SARA² is egter uitsonderlik in die sin dat die skrywers darem meestal probeer redeneer hóékom hulle sê wat hulle sê en, veral, omdat hulle herhaaldelik in die boek gebruikers verwys na allerlei ander bronne en hulle aanraai om dié gereeld te gebruik. Veral in die geval van skrywers wat hoë aansien of bekendheid geniet onder diegene wat in taal belangstel, is dit besonder belangrik, want dit bring balans en perspektief, en dit voorkom dat uitsprake as evangelies beskou word.

Die skrywers se redenering is nie altyd ewe geslaagd nie, soos ek hierbo reeds te kenne gegee het. Soms is die inskrywing of artikel eenvoudig tē kripties. Vir my verklaar die artikel *ydellik* (p. 207) byvoorbeeld bitter min. En vir die gebruiker wat leiding wil hê (en dit is per slot van rekening waarom iemand 'n taalhandleiding aankoop), help 'n artikel soos *aanhouding*, *arres*, *hegtenis* (p. 2) wat met 'n vraag eindig, ook min of niks.

7. Opsommend

Ten slotte: Wat is die doel van 'n taalhandleiding? Wat verwag die gebruiker daarvan? Volgens my ondervinding wil mense wat sulke boeke gebruik, sinvolle en duidelike leiding hê oor minder of meer kontensieuse taalkwessies en ander taalprobleme wat nie geredelik uit 'n woordeboek of 'n skoolhandboek of 'n grammatika opgelos kan word nie. Van die taalhandleidings wat hierdie gebruiker tans op sy lessenaar het, is SARA² van die bestes: sy is nuut, modern en byderwets sonder om te ver oor te hel na die gedagte dat enigiets wat "die mense sê", ook maar goed genoeg is; sy is by met die nuwe spel- en skryfreëls van die Akademie soos vervat in die 1991-AWS; en sy erken darem dat sy nie die enigste, geïnspireerde waarheid oor Afrikaans verkondig nie.

SARA² het egter ook tekortkominge. Daar is 'n massa nuttige, stimulerende en insiggewende taal- en ander inligting wat ongelukkig dikwels ontoeganklik verskuil lê onder die onwaarskynlikste lemmas en op die onwaarskynlikste plekke. Skrywers van taalhandleidings het natuurlik die probleem dat die kwessies wat hulle moet of wil bespreek, heel dikwels nie maklik gealfabeteiseer kan word nie en van gebruiker tot gebruiker van gedaante kan verwissel. Hiervoor behoort 'n verbeterde stelsel van kruisverwysing in sowel die alfabetiese reeks as aan die einde van artikels al baie te help, veral as daar dan nog 'n goeie register ook is.

Gebruikers van taalhandleidings kan baie hulp, raad en leiding uit SARA²

kry, veral as hulle hulle deeglik vertrou maak met die boekie as geheel en miskien hulle eie aantekeninge maak en verwysings inskryf. Ewe belangrik is egter dat die gewone liefhebber van Afrikaans ook heelwat genot kan put uit *SARA*², veral omdat dit in 'n pittige, lewendige styl geskryf is. En al stem 'n mens nie met alles saam nie, dit sal jou minstens laat dink.

J. du T. McLachlan
Taalpraktisyn
Pretoria
Suid-Afrika